

**До спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.030
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8**

ВІДГУК

офіційного опонента докторки юридичних наук, професорки, член-кореспондентки НАПрН України, заслуженої діячки науки і техніки України ХАРИТОНОВОЇ Олени Іванівни на дисертаційне дослідження Ромаса Дениса Сергійовича на тему: «Цивільно-правова відповідальність за порушення авторського права», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право

Актуальність теми дослідження. Ратифікувавши 16 вересня 2014 року Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна зобов'язалась забезпечити належний та ефективний рівень охорони й захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, й у сфері авторського права. У зв'язку з наведеним постає необхідність адаптації законодавства України про інтелектуальну власність до законодавства ЄС і у цьому контексті вагомим значення набуває імплементація основних міжнародних стандартів охорони й захисту прав інтелектуальної власності, а також звернення до позитивного зарубіжного досвіду з метою вироблення ефективного механізму правового регулювання вказаної сфери відносин в Україні. Євроінтеграційні процеси мають позитивний вплив на національне законодавство у сфері захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, авторського права. Однак, попри це,

автор та інші суб'єкти авторського права все ще залишаються недостатньо захищеними від неправомірного використання авторських прав. Це зумовлено різними чинниками, зокрема, прогалинами у регулюванні відповідних відносин у сфері авторського права, що створює певні проблеми у кваліфікації правопорушень. Існуючі норми в адміністративному та кримінальному законодавстві щодо порушень авторського права не вирішують проблем, що виникають при порушенні авторського і суміжних прав і відповідно, цивільно-правової відповідальності.

На сьогодні кількість досліджень стосовно порушень авторських прав, їх охорони та захисту є значною, однак досі відсутнє одностайне розуміння цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права з позицій теорії – підстав та умов виникнення, їх особливості, заходів цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права. Як наслідок, відсутність у доктрині цивільного права єдиного підходу до цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права, що є на сьогодні є важливим науковим та практичним завданням.

Дисертант поставив за мету заповнити існуючі в доктрині прогалини та провздійснити комплексний аналіз цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права, розробити низку науково-теоретичних пропозицій для вирішення проблемних питань у сфері цивільного права та права інтелектуальної власності.

Дисертант також здійснив своєчасне дослідження впливу військової агресії російської федерації проти України на відносини у сфері використання авторського права.

Дисертаційне дослідження Ромася Дениса Сергійовича в повній мірі відображає потреби теоретичного та практичного характеру щодо визначення та детальної характеристики цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права на сучасному етапі розвитку національної правової системи.

Тому актуальність встановлення правової природи цієї складної категорії, її характерних рис і особливостей, видів та форм, умов та підстав сумнівів не викликає, а звернення автора до відповідної проблематики слід визнати доцільним і своєчасним, таким, що має не лише теоретичне, але і велике практичне значення.

До того ж, слід констатувати, що в останні десятиліття спостерігається стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, широке використання у віртуальному просторі різноманітних об'єктів авторського і суміжних прав, зростання порушень прав інтелектуальної власності на ці об'єкти і, відповідно, необхідність у адекватному реагуванні з боку права на такі правопорушення.

Актуальність теми підтверджується також тим, що дисертаційну роботу виконано відповідно планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації зумовлюється високим науковим ступенем та рівнем доведеності висновків та результатів дисертаційного дослідження. Ознайомлення із дисертацією дозволяє зробити висновок про те, що автор поставився до її підготовки сумлінно, відповідно до вимог освітньо-наукової програми. Окремо слід наголосити, що текст дисертації в повній мірі відповідає меті дослідження, яка співвідноситься із поставленими задачами, а назва роботи відповідає її змісту.

Важливе місце в дисертаційному дослідженні займає джерельна база, яка представлена такими блоками: 1) наукові публікації; 2) чинне законодавство; 3) судова практика.

Поруч із цим, знайомство із науковою працею Д.С. Ромася вочевидь вказує на доволі широке використання автором наукових джерел у тексті дисертації, що об'єктивно дозволяє дійти висновку про відсутність у дослідженні як привласнення авторства чи чужого твору науки та випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності. Достовірність та наукова новизна здобутих результатів передусім обумовлюється тим, що елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтверджені ґрунтовними висновками дисертанта.

Особливу увагу варто звернути на наступні положення та висновки, сформульовані автором.

Так опонентом цілком позитивно оцінюється запропонована автором теза щодо того, що правомірне використання авторських прав навіть у часи війни є ознакою не лише формування сильного громадянського суспільства, а й є результатом ефективного правового регулювання і, що дуже важливо, захисту авторського права (с. 46).

В якості позитивного моменту слід відмітити надана автором характеристика цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права, зокрема: 1) підставою виникнення є цивільне правопорушення; 2) умовами виникнення є завдання шкоди, протиправна поведінка завдавача шкоди, причинно-наслідковий зв'язок між шкодою і протиправною поведінкою, вина (може бути і без вини у виняткових випадках); 3) виникає при порушенні як норм закону, так і при порушенні договірних зобов'язань; 4) заходами відповідальності є відшкодування збитків, відшкодування моральної шкоди та виплата компенсації (с. 40).

Заслуговує на підтримку авторський підхід щодо виокремлення заходів цивільно-правової відповідальності поміж способів захисту авторського права. Серед способів захисту деякі одночасно можуть бути як способом захисту, так і заходами цивільно-правової відповідальності, як наприклад, відшкодування збитків. Такі способи захисту, як визнання права, поновлення порушених прав, припинення дій, що порушують авторське право чи створюють загрозу їх порушення, є лише способами захисту у зв'язку з відсутністю будь-якого компенсаційного, майнового та навіть карального характеру (с. 59).

Цікавим, хоча і не безспірним, є також аналіз захисту авторського права, виявлення його загальних та спеціальних ознак. До загальних ознак захисту авторського права автором віднесено: 1) правовідновлююча мета (суб'єкт авторського права повинен відновити своє право), 2) забезпечення здійснення активних дій з боку потерпілого або держави (звернення до суду, до іншого компетентного органу), 3) негативний вплив на порушника. При цьому спеціальними ознаками захисту авторського права дисертант називає: 1) суб'єкт авторського права (потерпілий), 2) авторське право може бути захищене способами, визначеними нормою Закону України «Про авторське право і суміжні права», 3) заходи цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права встановлені законом (с. 55)

На окрему увагу заслуговує запропонована дисертантом класифікація заходів цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права. Так, заходами цивільно-правової відповідальності та способами захисту авторських прав є 1) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 2) відшкодування збитків (матеріальної шкоди); 3) стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права; 4) виплата компенсації (с. 71). В якості позитивного моменту слід також відмітити обґрунтування дисертантом тези, відповідно до якої сплата неустойки та трьох процентів річних не відносяться до заходів цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права (с. 52).

Автором також здійснено співвідношення цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення авторського права (с. 65-68). Зокрема, заслуговує на увагу висновок, що несення адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняють особу-порушника від обов'язку нести цивільно-правову відповідальність (с. 68).

Схвального відгуку заслуговує аналіз автором штрафу в авторському праві, виділивши оригінальні його особливості, серед яких встановлено наступні: 1) може бути застосований, якщо доведено факт порушення авторського права і судом встановлено точну суму відшкодування збитків або компенсації (оскільки лише тоді можливо розрахувати 10 відсотків); 2) є додатковим механізмом впливу на порушника; 3) носить необов'язковий характер (як в публічних галузях права), а може бути застосований лише за клопотанням потерпілої сторони; 4) має каральну функцію (оскільки виплата суми штрафу не сприяє відновленню попереднього стану потерпілої особи, а має характер прямого впливу на майновий стан порушника як негативного наслідку від його неправомірних дій) (с. 143).

Дисертант дійшов висновку, що як фізичні, так і юридичні особи несуть цивільно-правову відповідальність за порушення авторського права на засадах вини (с. 112, 116). Так, в окремих випадках при порушенні авторського права має значення форма вини. При відшкодуванні збитків має значення лише факт вини, при відшкодуванні моральної шкоди має значення факт вини, а іноді і ступінь вини; при виплаті компенсації – має значення форма вини (якщо буде доведене умисне вчинення правопорушення, то збільшується розмір грошового відшкодування) (с. 121).

Окремої уваги заслуговує аналіз проекту Закону «Про авторське право і суміжні права» № 5552-1 від 09.06.2021 р. та визначення його позитивних та не зовсім вдалих положень (с. 42, 58, 60, 63, 95, 155-156).

Позитивної оцінки заслуговують також висновки дисертанта щодо можливості настання цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права без вини (с. 122). Дисертант дійшов висновку, що така

відповідальність настає у разі вчинення порушення авторського права у мережі Інтернет, оскільки потерпілий може звернутися з вимогою про припинення порушення його авторського права не безпосередньо до порушника, а до власника веб-сайту або веб-сторінки, та постачальника послуг хостингу (с. 126).

Важливим для правозастосовної практики є висновок про необхідність виключення з переліку заходів цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права «стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права» (с. 179). Підтримую таке положення, оскільки неправомірний дохід є різновидом упущеної вигоди (с. 140), яку потерпілий може стягнути за допомогою такого заходу відповідальності як відшкодування збитків (с. 142).

Заслуговує на підтримку висновок дисертанта про ширше розуміння майнової шкоди в авторському праві. Майнова шкода в авторському праві може бути завдана суб'єкту авторського права знищенням або пошкодженням речі, в якій втілений об'єкт авторського права, а також перекрученням змісту твору, внесенням змін до твору без відома автора (с. 24, 97).

Автором наукової праці вдало підкреслюється, що компенсація в авторському праві має схожі риси з виключною та альтернативною неустойкою, оскільки теж є одноразовою виплатою та не залежить від розміру збитків (с. 153, 154). При виключній природі неустойки спільні риси полягають у тому, що виплата компенсації унеможлиблює відшкодування збитків, а при альтернативній – потерпілий повинен обрати або виплату компенсації, або відшкодування збитків (с. 180). Серед відмінностей неустойки та компенсації за порушення авторського права дисертант вбачає наступні: 1) неустойка може бути застосована разом з відшкодуванням збитків, в той час як виплата компенсації присуджується замість відшкодування збитків; 2) компенсація не може бути заліковою або штрафною, оскільки компенсація не покриває збитки в їх непокритій частині,

а також компенсація не може бути присуджена разом з відшкодуванням збитків (с. 25, 188).

Вказані висновки дозволили автору здійснити відповідний науковий аналіз, отримати нові висновки та запропонувати шляхи вдосконалення чинного законодавства.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Автором у ході дослідження було опубліковано основні результати, що знайшли відображення у дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження Ромаса Дениса Сергійовича опубліковано у семи наукових працях, зокрема чотирьох наукових статтях у виданнях України, визначених фаховими з юридичних наук, трьох тезах доповідей на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень проблем цивільно-правової відповідальності і цивільного права загалом; в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право» та «Право інтелектуальної власності»; у нормотворчому процесі для удосконалення законодавства у сфері авторського права; у правозастосовній діяльності судових органів – при вирішенні спорів, що виникають щодо цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права.

Наукові концепції, висновки та пропозиції дисертаційної роботи також використано при підготовці лекцій та навчально-методичних матеріалів у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова, що підтверджується Актом про реалізацію результатів наукових досліджень від 16 листопада 2022 року.

Оцінка оформлення дисертації. Стиль, форма, зміст рукопису свідчать про професійність дисертанта, схильність до наукового аналізу, вміння використовувати літературні, нормативні джерела, судову практику, формувати на їх основі власні теоретичні і практичні висновки та рекомендації. Структура дисертації визначається предметом дослідження і поставленою метою та включає вступ, три розділи, 8 (вісім) підрозділів, висновки, список використаних джерел та 2 (два) додатки. У висновках, що містяться у дослідженні, дисертантка чітко та повно в логічному сенсі виклала основні здобутки власного дослідження. Джерельна база дисертації нараховує найменування, серед яких значну частину складають праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених фахівців у сфері римського права, цивільного права, права інтелектуальної власності.

У цілому дисертації властива повнота, системність подання та логічність викладення матеріалу. Авторський стиль відповідає вимогам науковості, мова дисертації коректна та зрозуміла. Дисертацію оформлено відповідно до встановлених вимог.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, дотримано положення законодавства про авторські права, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методи дослідження. Вказане дозволяє зробити висновок про дотримання дисертантом вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Поряд з низкою позитивних висновків, дисертаційне дослідження не позбавлене недоліків. Є дискусійними та вимагають додаткових аргументацій наступні положення.

1. Підтримуючи загалом дисертанта у спробі надати визначення цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права, «як цивільного правовідношення, передбаченого законом або договором, спрямованого на захист прав та інтересів суб'єкта авторського права, що

виникає внаслідок протиправної, як правило, винної поведінки особи, якою порушуються майнові та особисті немайнові авторські права, та передбачає виникнення для порушника обов'язку нести негативні наслідки майнового характеру (с. 40-41)», не можу погодитися з деякими його положеннями. Це пов'язане, зокрема, з тим, що відповідальність завжди є правовідношенням охоронного характеру, яке не передбачене законом або договором, а є наслідком порушення як першого, так і другого. З певними уточненнями це визначення було б більш гармонійним.

2. Дисертант пропонує встановити мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди для автора у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб на одну особу в розрахунку на місяць, що встановлюється законом про державний бюджет на відповідний рік (с. 22). Аргументуючи таку позицію автор пише, що при зазіханні на авторське право порушник буде усвідомлювати не імовірне, а точне настання цивільно-правової відповідальності за завдану моральну шкоду у вигляді чітко встановленої грошової суми (с. 176). Мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди для автора пропонується встановити лише за порушення особистих немайнових авторських прав (с.181).

Вважаю таку пропозицію суперечливою з огляду на наступне.

По-перше, законодавче встановлення чітких меж відшкодування шкоди у цивільному праві є швидше винятком, ніж правилом. Це пояснюється метою цивільно-правової відповідальності – відновлення попереднього становища потерпілого, та головного її принципу – недопущення збагачення за рахунок відшкодування. Мінімальні межі відшкодування можуть призвести до зловживань з боку автора як потерпілого.

По-друге, розмір відшкодування моральної шкоди визначається судом, з урахуванням змагальності процесу. Запропонована автором презумпція моральної шкоди (с. 25, 181) має право на існування, але встановлення мінімальних гарантованих меж відшкодування суперечить

тому, що потерпілий (автор) повинен доводити необхідний для нього розмір відшкодування за порушення особистих немайнових авторських прав у суді.

По-третє, при порушенні особистих немайнових авторських прав автор може звернутися до такого заходу відповідальності як виплата компенсації, де законодавець може встановлювати межі її визначення.

3. В якості дискусійного моменту я б відмітила позицію дисертанта про залежність способу відшкодування майнової шкоди від приналежності об'єкта авторського права до заміної або незамінної речі. «Якщо річ заміна, то потерпілий може вимагати відшкодування шкоди в натурі шляхом передання речі того ж роду та тієї ж якості або полагодження пошкодженої речі. Якщо ж річ незамінна – то потерпілий вимагатиме лише відшкодування збитків, оскільки передання речі того ж роду та тієї ж якості або полагодження пошкодженої речі буде неможливим» (с. 24, 100). Тут є певне змішування авторського права і об'єкта, в якому це право втілене. Справа в тому, що об'єкти авторського права є унікальними, незамінними, оригінальними за своїм характером. Чи можуть об'єкти авторського права мати родові ознаки?

4. У дисертаційному дослідженні по дотичній висвітлюється характеристика суб'єктів відповідних охоронних правовідносин в залежності від форми вини кожного з видів таких суб'єктів. Однак, у роботі відсутній аналіз цивільно-правової відповідальності за порушення співавторства, встановлення специфіки такого порушення, що має важливе значення та є невід'ємною частиною дослідження проблематики цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права.

5. У назві дисертаційного дослідження відсутнє відсилання на те, що відповідні питання досліджуються стосовно цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права «в Україні», що наводить на думку про глибинний аналіз принаймні декількох іноземних нормативно-правових джерел та концепцій у сфері відповідальності за порушення

авторського права. Водночас, дисертація в цілому побудована лише на аналізі національного законодавства.

Однак наведені зауваження стосуються дискусійних питань та не ставлять під сумнів сформульовані висновки дисертації та наукові результати, отримані автором.

Висновок. У цілому висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Ромаса Дениса Сергійовича. Отримані результати є обґрунтованими та актуальними з наукової точки зору, мають важливе значення для правозастосування.

Підсумовуючи, слід відзначити, що дисертаційне дослідження Ромаса Дениса Сергійовича на тему «Цивільно-правова відповідальність за порушення авторського права» відповідає вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Дисертаційне дослідження є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, яке має істотне значення для науки цивільного права. Ознайомлення з дисертацією Д.С. Ромаса свідчить про доцільність присудження йому спеціалізованою вченою радою наукового ступеня доктора філософії в галузі права, оскільки він набув теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності, оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, а також здійснив

власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне, практичне значення (п. 6 зазначеного Порядку).

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**докторка юридичних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПрН України,
заслужена діячка науки і техніки України,
завідувачка кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

О.І. Харитонова